

XVIII. YÜZYILDA BİR EDEBÎ MUHİT OLARAK KOCA RAGİP PAŞA KONAĞI

Sevda ÖNAL KILIÇ¹

ÖZET

Osmanlı edebiyatında şairlerin, sultanların ve devlet adamlarının çevresinde kümelenmesi ve edebî faaliyetlerini bu himaye ve eğitim sistemi içerisinde devam ettirmesi yaygın bir gelenektir. Kökeni eski Türk devlet geleneği ve ilk Türk-İslam devletlerine dayanan bu edebî yapılanmaların Osmanlı kültüründeki ilk oluşumları beylikler döneminde görülür. Bu edebî çevrelerin ortaya çıktığı yerler devlet merkezinde padişah sarayı, devlet büyüklerinin konakları, İstanbul dışında şehzade sancakları ve paşa konaklarıdır. En kayda değer edebî çevreler İstanbul'da padişah çevresinde oluşmakla birlikte, devrin sadrazamı, vezirleri, yüksek memurlarının sarayları ve konakları da o dönem edebiyatçıları için toplantı ve sığınak yerleri olmuştur.

Edebî çevrelerin, klasik Türk edebiyatının en fazla şair yetiştirdiği XVIII. yüzyıldaki önemli mekanlarından biri de Koca Ragıp Paşa konağıdır.

Koca Ragıp Paşa, klasik Türk edebiyatının hikemi üslupla şiirler söyleyen başarılı bir şairidir. XVIII. yüzyılın Nedim ve Şeyh Galip'ten sonra en başarılı ismi olarak değerlendirilen Koca Ragıp Paşa, bürokrat kimliği ve edebî kişiliğinin yanı sıra bir sanat yöneticisi ve koruyucusu olarak da şöhret kazanmıştır. Paşa'nın evi, dönemin şairlerinin uğrak yeridir. Bu şairler arasında Haşmet ve Fitnat Hanım hem edebî birliktelik hem de paşayla olan yakınlıkları çerçevesinde özel bir yer edinmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Koca Ragıp Paşa, klasik Türk edebiyatı, edebî çevre

KOCA RAGİP PASHA MANSION AS A LITERARY NEIGHBOURHOOD IN THE XVIII. CENTURY

ABSTRACT

In Ottoman literature, it was a widespread tradition for poets to gather around sultans and statesmen, and to continue their literary activities within these guardianship and education system. First formation of these literary constructs, which root back to Ancient Turkish State tradition and first Turkish-Islam traditions, can be seen in beylics period. The places where these literary circles emerged were sultan's palaces, statesmen's mansions, sanjaks of sultan's sons outside Istanbul, and pasha mansions. The most remarkable literary circles were around the sultan, besides, period's grand

¹ Yrd. Doç. Dr., Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, sevdaonal@atauni.edu.tr

vizier, viziers and magisters' palaces and mansions were places of gathering and shelters for the men of letters of the time.

Literary circles of one of the most important places that classical Turkish literature raised poets most in the XVIII. -century was Koca Ragıp Pasha Mansion.

Koca Ragıp Pasha was a successful poet reciting poems with the tone of classical Turkish literature's reason. Considered as the most successful name of the XVIII. century after Nedim and Şeyh Galip, Koca Ragıp Pasha also gained a reputation as an art conductor and protector alongside his bureaucratic personality and literary identity. Pasha's house was a beaten track of the poets of the time. Among these poets Haşmet and Fitnat Hanım gained a special place in pasha's circle thanks to their literary company and close relationship with pasha.

Key Words: Koca Ragıp Pasha, classical Turkish literature, literary circles

Giriş

Osmanlı kültüründe, sanatçıyı himaye kavramı ve sanatçı-hâmî ilişkisi, 14. yüzyıldan itibaren saray merkezinden başlayarak paşa konaklarına ve esnaf çevrelerine kadar yayılmış ve köklü bir himaye geleneğini oluşturmuştur.

Klasik Türk edebiyatının ortaya çıkış ve gelişmesinde, bu kültür patronajı ve şairleri koruyup destekleyen yönetici sınıfın desteği yönlendirici bir güç olmuştur. Bütün ortaçağ imparatorluklarında görülen bu kültür patronajının yönetici/yönetilen bağlamında Osmanlı sosyal sistemi söz konusu olduğunda, Türk devlet geleneğinden ve İslami kültürden beslendiği açıktır.

“Osmanlı kültüründe edebî muhitler, edebiyata önem veren, cömertlikleri ile sanatkarları koruyan, kıymetli eserleri mükafatlandırın şahsiyetlerin tesiriyle oluşmuştur... Bu muhitlerin teşekkül ettikleri yerler devlet merkezinde padişah sarayı, devlet büyüklerinin konakları, İstanbul dışında şehzade sancakları ve paşa konaklarıdır” (İpekten, 1996, s. 11). Devletin merkezi 1453'ten sonra İstanbul'a nakledildiğinde edebiyat çevreleri İstanbul'da kümelenmeye başlamış ve bu tarihten sonra sanatın ve edebiyatın merkezi İstanbul olmuştur.

İstanbul'daki en yetkin edebiyat muhitleri saray çevresinde oluşmuştur. “Sarayın yanında devrin sadrazamları, vezirleri, yüksek memurlarının sarayları ve konakları da edipler ve şairler için birer sığınak, toplantı yeri olmuştur” (İpekten, 1966, s. 135).

Kökeni Osmanlı saray işret meclislerine dayanan bu sohbet ve kültür ortamlarının en kurumsal olanları sarayda düzenlenmekle birlikte dönemin büyük devlet adamları da varlık, güç ve otorite göstergesi olarak saray veya konaklarında bu tarz meclisler düzenlemişlerdir. “Büyüklerin patronajı dışında şairlerin kendi aralarında buluşmaları da bir iletişim çevresi oluşturmakta idi. Dönemin şairleri fırsat düştükçe bir mecliste bir araya gelirler, yazdıkları şiirleri okurlardı” (İnalçık, 2003: 76).

Klasik Türk edebiyatı tarihinde ilk izleri beylikler döneminde görülen bu kültür ve edebiyat çevreleri içinde özellikle Germiyanlı musahip şairlerin hem klasik şiirin

yapılanmasında hem de Osmanlı devletinin kurumsallaşması sürecinde önemli role sahip olduğu bilinmektedir². İlerleyen dönemlerde Osmanlı sultanları ve yöneticilerinin saraylarında düzenlenen şiir toplantıları artık gelenekselleşerek varlık, güç ve otorite göstergesi haline gelmiştir. Öte yandan sanatla ve özellikle edebiyatla ilgili, entelektüel seviyesi yüksek yöneticilerin saray ve konaklarında şiir meclisleri düzenlemelerinin bu yöneticilerin kişisel tutumlarıyla da ilgili olduğu gerçektir.

XV. ve XVI. yüzyıllarda belli başlı saray ve konak sahipleri, Fatih'in sadrazamı Mahmud Paşa, Sultan Bayezid devrinin tanınmış kazaskeri Müeyyedzade Abdurrahman Çelebi, Nişancı Tacizade Cafer Çelebi, Kanuni'nin sadrazamları Pir Mehmet Paşa, İbrahim Paşa, Defterdar İskender Çelebi, Şeyhülislam Kemal Paşazade; Kazasker Kadri Efendi, Sadrazam Rüstem Paşa, Kaptan-ı Derya Seydi Ali Reis ve Koca Nişancı Celalzade Mustafa Çelebi'dir (İpekten, 1996, s.135).

XVII. yüzyıl Osmanlı edebiyatı, daha önceki yüzyıllarda görülen edebî hareket alanının daraldığı, şair ve yazarların İstanbul merkezli bir hayat yaşamaya başladığı dönemdir. Özellikle XV. ve XVI. yüzyıllarda sancaklarda görülen edebî hareketlilik bu yüzyılda görülmez. Bu tarihe kadar birer kültür merkezi olan şehzade sancakları edebî muhitlerin şekillendiği coğrafyalar olmuş XVII. yüzyıldan sonra bu geleneğin kaybolmasıyla birlikte edebiyat daha ziyade İstanbul merkezinde varlığını sürdürmüştür. XVII. yüzyıl Osmanlı tarihinin istikrarsızlıklar yüzyılıdır. Osmanlı Devleti'nin ilk üç asrında 13 padişah tahta çıkarken sadece bu asırda 9 padişahın tahta çıkışı yaşanan istikrarsızlığı ifade etmesi bakımından önemli bir ayrıntıdır. Bu istikrarsızlığın bir diğer göstergesi de bu yüzyılda 62 sadrazamın yönetime gelmesidir. (Şentürk-Kartal, 2005, s. 355). Bu siyasal belirsizlik bir sanat hâmisi olan sultanların sanatçıları tanıyıp değerlendirme imkanını ortadan kaldırmıştır. Bu nedenle XVII. yüzyılda sanatçı-yönetici ilişkisinin önceki yüzyıllara göre daha dar bir çerçevede varlığını devam ettirdiği görülmektedir.

XVIII. yüzyıl, klasik Türk edebiyatının şair kadrosu bakımından en zengin ve geniş dönemidir. Bu asırda 1322 şairin yetiştiği (Çeltik, 1998, s. 49-85); bunlardan 168'inin divanı olduğu bilinmektedir. Bu yüzyılın zengin ve renkli edebî tablosunun oluşumunda, özellikle sanat ve kültüre düşkünlükleriyle bilinen yöneticiler ve onların çevresinde oluşan edebî muhitler etkili olmuştur. Bu yüzyıl padişahları birkaçı dışında şair, hattat, musikişinas kimlikleriyle de şöhret kazanmış kişilerdir. III. Ahmet (s: 1703-1730) *Necib ve Ahmed*; I. Mahmut (s:1730-1754) *Sebkati*; III. Mustafa (s: 1757-1774) *Cihangir*; III. Selim (s:1789-1807) *İlhami* mahlasıyla şiirler söylemişlerdir. XVIII. yüzyılın ilk edebî toplulukları kendileri de şair olan bu padişahların çevresinde, Enderun ve divan kalemlerinde oluşmuştur.

“Toplum hayatının son derece hareketli olduğu yıllarda edebî çevreler de renklenmiş, özellikle bazı üstat sayılabilecek isimlerin etrafında dönem edebiyatını

² Beylikler dönemi şair-patron ilişkisi, İNALCIK, Halil, (2011), *Has-bahçede 'Aş u Tarab, Nedimler, Şairler, Mutribler*, İş Bankası Yayınları, İstanbul, isimli çalışmada ayrıntılı olarak ele alınmıştır.

şekillendirecek “edebî muhitler” oluşmuştur. Bu yüzyılda padişahların yanında, Damat İbrahim Paşa ve Koca Ragıp Paşa gibi sadrazamların sanat ve kültür faaliyetlerine verdiği önem, sosyal ve siyasî hayattaki olumsuzluklara karşılık edebiyat hayatının canlılığını korumasında etkili olmuştur” (Horata, 2006, s. 459).

XVIII. yüzyılın sonlarında başlayan yenileşme hareketleri yüzü batıya dönük yenilik yanlısı aydınları Tercüme Odası’nda buluşturmuştur. Anadolu’da paşa konakları edebî faaliyetlere ev sahipliği yaparken, İstanbul’da da Hoca Neşet ve Koca Ragıp Paşa’nın konakları devrin edebiyat meraklılarının bir araya geldiği mekanlar olmuştur.

Hoca Neşet profilinde son dönem Osmanlı insanının ihtiyacı olan bilge-aydın tipini görmek mümkün olduğu gibi, yüzyılın bir başka devlet adamı olan Koca Ragıp Paşa profilinde de koruyucu, hâmi, aydın bürokrat tipini görmek mümkündür. Osmanlı devletinde çözümlerin görüldüğü güç ve otoritenin sarsıldığı bir dönemde Koca Ragıp Paşa, hem akılcı siyasal politikalarıyla hem de şair ve hâmi kimliğiyle bir son dönem Osmanlı aydını profili sergilemiştir.

Osmanlı tarihinde şahsiyetiyle özel bir yer edinmiş olan sadrazam Koca Ragıp Paşa, 1698 tarihinde dünyaya gelmiştir. Defterhane katiplerinden Şevki Mustafa Efendi’nin oğludur. Devlet görevinde en aşağı memurluklardan başlayarak yükselmiş ve Sultan III. Osman’ın yedinci ve sonuncu sadrazamı olarak en yüksek makama gelmiştir. Sık sık sadrazam değiştirme alışkanlığı olan III. Osman’dan sonra tahta geçen III. Mustafa ile de başarılı ve istikrarlı bir şekilde anlaşılan Paşa, hayatının sonuna kadar sadrazamlık yapmıştır. Başarılı siyasal kariyerini devlet tarihindeki önemli kararlara imza atarak pekiştiren Koca Ragıp Paşa, “1757’de Kızlarağası makamını ortadan kaldırarak haremın vezirler üzerindeki bir yüzyıllık nüfuzuna ve aynı zamanda fiilen kafes sistemine son vermiştir” (İnalçık-Quatarert, 2004, s. 762).

“Çağdaşları âteşin fikirli, güzel yüzlü, sağlam akideli, konuşmaları latif, ifadesi tatlı, çeşitli bilgileri olan yüksek ahlaklı bir zat olduğuna ve ömrü boyunca vaktinin çoğunu kitap okuyarak geçirdiğini ve başlıca zevkinin ilmi meseleler ile uğraşmak olduğunu belirtirler. Kitaba ve kültür meselelerine bağlılığının en canlı örneği ömrünün son günlerinde inşa ettirdiği Laleli’deki kütüphanesi ve mektebidir” (Karahana, 1964, s. 598).

Bir bürokrat olarak devlet hizmetlerinin her kademesinde başarılı olan, Koca Ragıp Paşa’nın mesleğinin verdiği bu kültür ve donanım, hiç şüphesiz sanatçı kişiliğini destekler niteliktedir. Aynı şekilde Paşa’nın sanatçı kişiliği de siyasal hayattaki başarısı üzerinde etkili olmuştur.

Koca Ragıp Paşa’nın Şairliği

Koca Ragıp Paşa, klasik Türk edebiyatında Nabi ekolünün diğer isimleri gibi hikemi üslupla yazan şairler arasında yer almaktadır. XVII. yüzyılda çağının düşünen aydını Nabi’nin şiirinde şekillenen hikemi söyleyiş, XVIII. yüzyılda Koca Ragıp Paşa’nın şiiriyle devam etmiştir. Mürettep bir divanı, münşeati ve “Sefine-i Ragıp” adlı seçme eserlerden meydana gelme, ayrıca kendi çeşitli yazılarını da ihtiva eden bir şiir mecmuası olan Ragıp Paşa, edebî anlamda yüzyılın Nedim ve Şeyh Galib’ten sonra en kuvvetli ismi olarak anılır.

Ahmet Refik, Koca Ragıp Paşa'nın sadrazamlığını anlattığı yazısında, onun gazellerinin elden ele dolaştığından bahseder. "O yıl İstanbul hayatı sükûnet içinde geçti. Ragıp Paşa, bu sükûneti sürdürmeyi aslında kendine meslek ittihiyet etmişti. Bu devirde şiir ve edebiyat her şeyden çok takdir ediliyordu. Vezir-i azamın gazelleri elden ele geziyordu. Boğaziçi duyguları, güller, sümbüller ve şebboylar arasında devam ediyordu..." (Ahmet Refik 1999, s. 260) ifadeleriyle Koca Ragıp Paşa'nın İstanbul'un eğlence hayatında ve edebiyat çevrelerinde beğenilerek okunan bir şair olduğunu dile getirmiştir. Paşa'nın şiirleri özellikle de gazelleri hakkında edebiyat tarihleri ve tezkireler de ortak görüşler barındırır. *Osmanlı Müellifleri*'nde paşanın gazelleri eski şiirin hikmetlileri arasında en güzel örnekler olarak değerlendirilir ve kendinden öncekiler arasında benzerlerinin az olduğu belirtilir. "Eşâr-ı müntehâbâsı hakîmânedir. Hiçbir şairimiz bu yolda kendisi kadar eser-i muvaffakiyet göstermemiştir" (Bursalı Mehmet Tahir, 2009, II, s. 190) ifadesi paşanın klasik edebiyat tarihinde bir hikmet şairi olarak edindiği yeri belirtmesi açısından dikkate değerdir.

Benzer şekilde, Gibb'in *Osmanlı Şiir Tarihi* isimli eserinde *Koca Ragıp Paşa Divânı* "büyük bir edebî geleneğin son sözleri" olarak değerlendirilir (Gibb, 1999: 336).

Koca Ragıp Paşa Muhiti

Klasik Türk şiiri tarihinde Koca Ragıp Paşa edebî kişiliğinin yanı sıra bir sanat koruyucusu olarak da kimlik kazanmıştır. Koca Ragıp Paşa'nın evi bu dönem şairlerinin uğrak yerlerindedir. Bu özelliğiyle yüzyılın edebî muhitleri arasında sayılabilecek olan konak dönemin pek çok şairine ev sahipliği yapmış önemli edebiyat mekanlarından biridir.

"Evinin Fıtnat Hanım, Çelebizade Asım ve Haşmet gibi birçok önemli şair ve şahsiyetin toplandığı bir meclis haline getirmiştir (Horata 2009, s. 127). Bu şairlerle paylaştığı gerek dostluk gerekse şiir sohbetleri, Paşa'nın şairliğinin yanı sıra bir sanat koruyucusu ve yönlendiricisi vasıflarını kazanmasına neden olmuştur. "Ragıp Paşa sadece iyi bir devlet adamı olarak değil nükteleri, zengin kitaplığı, hukuk bilgisi, şairliği ve sohbetleriyle de İstanbul'a ve Osmanlı kültürüne katkıda bulunmuştur. Görev yaptığı her yerde alimler, mutasavvıflar ve şairlerle dostluk kurmuş, kendisine pek çok kitap ve şiir ithaf edilmiştir" (Aydiner, 2007, s. 403-406).

Koca Ragıp Paşa konağında, edebî sohbetlere katılan şairlerin başında Haşmet ve Fıtnat Hanım gelmekle birlikte münşeati ve yakın ilişkileri dikkate alındığında paşanın edebî çevresi ve oluşturduğu muhitte çok daha geniş bir şair topluluğunun yer aldığı ortaya çıkmaktadır.

Koca Râgıb Paşa muhitindeki şairlerden en önde geleni yakın dostu Haşmet'tir. XVIII. yüzyıl ortalarında İstanbul'da doğan Haşmet (?-1768), medrese tahsili gören müderris olmuş ve kadınlıklarda bulunmuştur. Haşmet'in, *Divanı*, Koca Ragıp Paşa adına sunduğu *Senedüş'şu'ârâ* isimli mensur eseri, Koca Ragıp Paşa'nın emriyle kaleme aldığı Padişah III. Mustafa'nın kızı Hibetullah Sultan'ın doğumunu anlatan mensur *Vilâdetnâme* isimli eseri ile *Hâb-nâme*, *Vâkıânâme* adlarını da taşıyan *İntisâbü'l-Mülük* isimli eserleri bulunmaktadır. "Koca Ragıp Paşa ile ne zaman ve nasıl tanıştığı malum değildir. Aralarında geçen fıkralara bakarsak Koca Ragıp Paşa, Haşmet'i 9 yaşından itibaren tanımış, onun zekasını ve nükteci kişiliğini sezerek yanına almıştır. Bunlar

içinde gerçek olan husus, Haşmet'in Ragıp Paşa'nın meclislerinde bulunduğu, dostluğunu kazandığı ve konağına teklifsizce girip çıktığıdır" (Aslan-Aksoyak, 1994, s. 1). Ragıp Paşa, 1754-1755 tarihleri arasında Halep'te valilik görevinde bulunurken şair Haşmet'i de yanında götürmüş olmalıdır.

Bulunduğu her bölgede oluşan muhitlere dahil olan aynı zamanda İstanbul muhitinin de müdavimleri arasında olan Haşmet, Paşa'ya yazdığı terki-i bentte samimi ve oldukça teklifsiz bir üslup sergiler.

*"Sen de lûtf it kerem it Haşmet-i pür-derd ü gama
Söyle ahvâlini ol Pâdişeh-i muhtereme"
Ya'ni arza giricek hâl-i dili takrîr it
Bir bir ihlâs-i ubûdiyetimi tefsîr it*

(Haşmet Divanı, 22. K)

Aynı manzumeden alınan, Haşmet'in Bursa'daki sürgün hayatından kendisini kurtarması için paşadan yardım ve himaye istediği aşağıdaki beyitler paşanın çevresindeki şairler üzerindeki koruyuculuk vasfını ön plana çıkarmaktadır.

*Melce-i çâre-resim sensin efendim sensin
Tanrı'dan mültemesim sensin efendim sensin*

...

*Bir zamân sohbet-i cân-bahşına dil mazhar idi
Murg-ı dil tûtî gibi kâm-ver-i şekker idi
Dergeh-i âtîfetin cilve-gehim olmuşken
Güyyâ Haşmet'in ol bâbda Dârâder idi*

Bu özel yakınlık Haşmet'in bir anlamda paşanın nedimi, musahibi olması temeline dayanmaktadır. Fütursuz tavırları ve şiir söyleyişiyle dikkat çeken Haşmet'in paşayla olan yakınlığı da samimi görünmektedir. Paşanın isteği üzerine eserler kaleme alan Haşmet'in *Divân*'ında Koca Ragıp Paşa vasfında yazılmış 1 kaside, 1 terki-i bent ve 17 nazire bulunmaktadır. Kasidelerinin medhiye bölümleri, paşayla olan yakınlığını sergilemesi bakımından önemlidir.

Haşmet'in Koca Ragıp Paşa'yla olan yakınlığı özellikle nazire gazellerinde kendini gösterir. "XVIII. yüzyılda belirginleşen bir edebî gelenek olan nazirecilik de şairlerin bir muhit veya mecliste toplanmasına vesile olmuştur. Bunda şüphesiz Damat İbrahim Paşa'nın sık sık tertiplemediği şiir ve edebiyat meclislerine şairleri davet ederek kaynaşmalarını sağlaması, onların eski üstatlara ve birbirlerine yazdıkları nazireleri ve tahmisleri bir yarışma içerisinde söylemeleri etkili olmuştur" (Şentürk-Kartal, 2005, s. 425). Osmanlı şair okulu olarak değerlendirilen nazirecilik geleneği Haşmet'in nazirelerinde Koca Ragıp Paşa'nın yönetici-hâmi, yetiştirici vasıflarını ortaya çıkarmaktadır. Şiirde usta-çırak ilişkisi olarak nitelendirilen, nazirecilik geleneği, Osmanlı şairlerinin atölyesidir. Osmanlı toplum hayatında usta-çırak ilişkisi her alanda yaygın bir öğrenme yöntemidir. Aynı yöntem şairler için de geçerlidir. Tezkirelerde yer alan bilgilerden, üstat şairlerin yakın hizmetinde ve çevresinde toplanan genç şairleri ve onların üstatlarıyla olan ilişkilerini öğrenebilmekteyiz (Kurnaz, 2007, s. 20). Haşmet şiir

denemelerine bir çırak gibi Ragıp Paşa'nın şiirlerini tanzir ederek başlamış, paşa ise üstat-hâmi olarak genç şairi yetiştirmiştir.

Nazirecilik ve müşterek şiir yazma geleneği şair Haşmet ile Koca Ragıp Paşa'nın edebî ilişkisinde nükteler, atışmalar ve şakalar kadar belirleyici rol oynamıştır. Haşmet, tam bir nazire şairidir. Divanında kendinden önce ve aynı devirde yaşamış birçok şaire nazire yazmıştır. Haşmet'in divanındaki 228 gazelin 14'ü Râgıp'ın gazellerine nazire olarak kaleme alınmıştır (Yüksel, 1977, s. 23).

Şair-hami ilişkisine ışık tutan nazire çalışmaları, Koca Ragıp Paşa'nın muhitindeki şairlerin şiir üslubu üzerindeki etkisini belirtmek açısından yol göstericidir. *Haşmet Divanı*'nda yer alan Koca Ragıp Paşa'nın şiirlerine yazılmış nazire gazellerinden seçilen aşağıdaki örnek beyitler Koca Ragıp Paşa'nın, model alınan bir şair olduğunu ortaya koymaktadır.

*At koparsın yekke-tâzân-ı suhân tanzîriçün
Bir zemîn tarh eyle Râgıp bir gazel meydâne at*

(*Divân-ı Râgıp*, 9. G)

*Tahta-i remmâle döndük iğbirâr-ı hecr ile
Kur'a-i teshîri Haşmet da'vet-i cânâne at*

(*Haşmet Külliyyatı*, 27. G)

*Ey çeşm-i girye-hîz eserin yok mudur senin
Âteş içindeyim heberün yok mudur senin*

(*Divân-ı Râgıp*, 106. G)

*Ey âh-ı şûle-ver şererin yok mudur senin
Ey bâd-ı âteşin eserin yok mudur senin*

(*Haşmet Külliyyatı*, 153. G)

*Felek işkeste itmez pek de rûşen dillerin kadrin
Komazlar cevherin zî-kıymetin terkîb-i mâcûne*

(*Divân-ı Râgıp*, 148. G)

*Zuhûr-ı hâsiyet mahv-ı vücuda bestedir dilde
Olur meshûk-ı cevher müsta'id terkîb-i mâcûna*

(*Haşmet Külliyyatı*, 213. G)

*Künc-i ferağa gerçi ki himmet komaz seni
Savdâ-yı câha düşme ki râhat komaz seni*

(*Divân-ı Râgıp*, 164. G)

*Dârü'l-emânı vahdete kesret komaz seni
Beytü'l-ferâğ-ı halvete şöhret komaz seni*

(*Haşmet Külliyyatı*, 254. G)

Şair Haşmet'in Bursa'ya sürgün edilmesine yol açan uygunsuz konuşmalarında isminin birlikte anıldığı şair Nevres-i Kadim'in de Paşa'ya yakın olduğu bilinmektedir. Nevres'in Koca Ragıp Paşa vasfında yazdığı

*Kankı mâha 'âşık olmuşlar 'aceb hurşîd ü mâh
Şark u garbî devr iderler rûz u şeb hurşîd ü mâh*

(*Nevres-i Kadim Divanı*, 26. K)

matlalı kasidesi, şairle paşanın yakınlığını vurgular mahiyettedir. Ayrıca şairin divanında Koca Ragıp Paşa'nın Sultan III. Mustafa'nın kız kardeşi Saliha Sultan'la evlenmesine ve kendi adına kurduğu kütüphanesinin yapımına düşülmüş tarih manzumeleri de bulunmaktadır.

Bununla birlikte Nevres'in de Ragıp Paşa'nın muhitindeki diğer şairler gibi paşanın şiirlerinden esinlendiği görülmektedir. Koca Ragıp Paşa'nın

*Dile mir'at-ı emelden nice sûret görünür
Bilmez ammâ ki verâsında vehâmet görünür*

(*Divân-ı Râgıp*, 37. G)

matlalı gazeline yazdığı

*Muttasıl dide serâsîme-i hayret görünür
Bilmem âyîne-i hayretde ne sûret görünür*

(*Nevres-i Kadim Divanı*, 36. G)

matlalı naziresi Nevres'in söyleyiş ve estetik açısından paşayı taklit ederek şiirler yazdığını ortaya koymaktadır.

XVIII. yüzyılda Koca Ragıp Paşa muhitinde yer almış ve paşanın edebî birikiminden beslenmiş bir başka şair ise Fıtnat Hanım'dır.

Fıtnat Hanım, klasik Türk şiirinin önde gelen kadın şairlerindedir. Babası âlim, şair, musikişinas ve kütüphanesiyle meşhur Şeyhülislâm Esat Efendi, dedesi de yine Şeyhülislâm Ebu İshak İsmail Efendi'dir. Beş şeyhülislam çıkarmış kültürlü bir ailede yetişen Fıtnat Hanım, ailesinin edebî birikiminden ve kültürel atmosferinden etkilenmiştir.

“Fıtnat üzerinde Ragıp Paşa'nın büyük bir tesiri olduğu, onun yardımı ile yetiştiği ve şöhret kazandığı hep söylenmiştir. Fıtnat Hanım'ın şöhret ve istidadının Koca Râgıp Paşa'nın sadâreti zamanında parladığının söylenmesinin yanı sıra, Paşa ve onun yakın çevresinden şair Haşmet ile kendisi arasında geçtiği belirtilen latife ve fıkralar nakledilir. Râgıp Paşa ile Fıtnat'ın ailesi arasında onun sadrazamlığından öncesine giden bir tanışıklık tespit edilebilmektedir. Babası Belgrat Seferi sırasında ordu kadısı olarak Rumeli'de bulunurken Avusturya ve Rusya ile 14 Cemaziyelâhir 1152'de imzalanan Belgrad sulh antlaşmasını hazırlayan heyette, o zaman sadâret mektupçusu bulunan Râgıp Efendi (Paşa) ile beraber murahhas olarak çalışmış daha sonra da bu antlaşma ile ilgili pürüzlerin 14 Zilhicce 1153'te neticeye bağlanacağı mükâleme meclislerinde bu defa reisül-küttâb sıfatını taşıyan Râgıp Paşa ile yine birlikte olmuştur. Aralarındaki yakınlık Fıtnat'ın babası Esad Efendi'nin şeyhülislâmlığını o esnada Mısır'da vali bulunan Râgıp Paşa'nın bir kaside ile tebrik etmesi gibi vesilelerle kendini gösterir. Râgıp Paşa sadrazam olduğunda da (1757) babası artık hayatta olmayan Fıtnat onu bir tarih manzumesiyle tebrik eder ” (Akün, 1996, s. 39-46).

Fıtnat'ın Ragıp Paşa muhitinden şiir sanatı ve kültürel birikim açısından beslendiği açıktır. Haşmet kadar fazla sayıda naziresi olmasa da paşanın şiirlerine yazdığı nazireler Fıtnat'ın edebî kişiliğinin oluşmasında Paşa'nın etkisini ortaya çıkarmaktadır.

Fıtnat'ın, Koca Ragıp Paşa'nın;

*Pîc ü tâb-ı sîneden efkâr kendin gösterir
Cevher-i âyîneden jengâr kendin gösterir*

(*Divân-ı Râgıp*, 36. G)

matlalı gazeline yazdığı nazirenin matla beyti üslup ve tarz olarak Ragıp Paşa'nın Fıtnat üzerindeki etkisini ortaya çıkarmaktadır.

*Her gönülde tâb-ı rûy-i yâr kendin gösterir
Kanda varsan mihr-i pür-envâr kendin gösterir*

(*Divan-ı Fitnat*, 18. G)

Fıtnat'ın edebî kişiliğinin oluşmasında babası ve erkek kardeşinin payı olduğu kadar Koca Ragıp Paşa da önemli bir rol oynamıştır. “Dostu Ragıp Paşa'nın beğenmesi ve şairlik kabiliyetini takdir etmesi Fıtnat'ın şiirleri üzerinde oldukça etkili olmuş ve daha önce de söylediğimiz gibi *Divan*'ının en önemli hususiyetlerinden birini oluşturan hikemi şiirlerinde bu etki açıklıkla görülmektedir” (Gibb, 1999, s. 374).

Kaynaklarda Koca Râgıp Paşa, Haşmet ve Fıtnat Hanım'ın müşterek gazelleri olduğu söylene de bu şiirleri, şayet mecmualarda kaydedilmemişse, divanlarından hareketle tespit edilememiştir.

Fıtnat Hanım'la ilgili verilen bilgilerde de “Fıtnat Hanım'ın, Ragıp Paşa'nın şairler ve âlimlerle olan sohbet meclislerine örtülü bir kıyafetle iştirak ettiği, edebiyat ve fikir çevresinin simaları ile böyle görüştüğü belirtilir” (Akün, 1996, s. 39-46).

Koca Ragıp Paşa'nın koruyucu-hami kimliği şüphesiz ki sadece Haşmet, Nevres-i Kadim ve Fıtnat Hanım şahıslarında kendini göstermez. Dönemin pek çok şairinin Koca Ragıp Paşa adına yazmış olduğu şiirlerinden yola çıkarak, paşanın söz konusu şairleri himaye ettiği ya da en azından edebiyat sahasında yönlendirdiğini söylemek mümkün olacaktır. Aynı zamanda Koca Ragıp Paşa'nın eserleri ve yakın ilişkileri dikkate alındığında muhitindeki şairlerin sayısını artırmak mümkün görünmektedir. Osmanzade Taib'le olan mektuplaşmaları, Çelebizade Asım, Müstakimzade Süleyman ile dostlukları bu noktada paşanın oluşturduğu muhite dahil olan şair ve sanatçı halkası hakkında fikir vericidir. Dönemin bir başka şairi olan Sünbülzade Vehbi'den bahseden kaynakların Vehbi'nin paşanın emriyle III. Selim'in doğumu üzerine bir kaside yazdığından bahsetmesi, Vehbi'nin de paşanın edebî muhitinde yer alan isimlerden olma ihtimalini kuvvetlendirmektedir.

Sonuç

Çağının aydın bir devlet adamı olan Koca Ragıp Paşa, genç yaşlarda katip olarak başladığı memuriyet hayatında sadrazamlığa kadar yükselen bir bürokrattır. İyi

bir devlet adamı olmanın yanı sıra bir kültür adamı ve klasik üslupla eserler veren bir şairidir.

XVIII. yüzyılım Nedim ve Şeyh Galip'ten sonra en başarılı şairi olarak değerlendirilen Koca Ragıp Paşa, hikemi üslupla şiirler söylemiştir. Bu özelliğiyle XVII. yüzyılda Nabi'yle başlayan hikmetli söz söyleme geleneğinin XVIII. yüzyıldaki en başarılı temsilcisidir.

Memuriyet hayatı boyunca özellikle Doğu Anadolu, İran ve Irak bölgelerinde yönetici olarak çeşitli görevlerde bulunmuştur. Bu bölgelerde yaşayan sanatçılarla yakın ilişkiler geliştirmiş, gittiği her yerde şairleri çevresinde toplayarak kültür ortamları oluşturmuştur. Özellikle İstanbul'daki konağı dönemin şair ve sanatçıları barındıran bir kültür muhitidir.

XVIII. yüzyılın ikinci yarısında yetişen pek çok şairin Koca Ragıp Paşa'nın çevresinde yer alarak edebiyat dünyasına giriş yaptığı ve seçkinlik kazandığı bilinmektedir. Bu şairler içerisinde özellikle Haşmet ve Fıtnat Hanım'la olan yakınlıkları dikkat çekicidir. Her iki şair üzerinde de etkili olan şiir üslubu bu şairlerin nazirelerinde kendini göstermiştir. Aynı zamanda özellikle Haşmet'le olan yakınlığının şair-hami ilişkisinden çok daha ileri boyutlarda bir koruyuculuk ve arkadaşlık niteliğine sahip olduğu görülmektedir.

Haşmet ve Fıtnat Hanım, Koca Ragıp Paşa muhitini oluşturan şairlerin en bilinenleridir. Bununla birlikte XVIII. yüzyıl divanları, tezkireleri ve diğer kaynak eserler üzerinde yapılacak yeni incelemeler, dönemin diğer şair ve yazarlarının Koca Ragıp Paşa ile olan edebî ilişkisini ortaya koyacaktır.

Kaynaklar

Ahmet Refik, (1999), *Osmanlı Alimleri ve Sanatkarları*, Timaş Yayınları, İstanbul.

Akkaya, H. (1994), *Nevres-i Kadîm ve Türkçe Divanı*, Marmara Üniversitesi, Doktora Tezi, İstanbul.

Akün, Ö. F. (1996), "Fitnat", *DİA*, C. 13, İstanbul.

Aydiner, M. (2007), "Ragıp Paşa", *DİA*, C. 34, İstanbul.

Bursalı Mehmet Tahir, (2009), *Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmet Remzi Akyürek Miftahü'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi*, Bizim Büro Basımevi, Ankara.

Çeltik, H. (1998), "18. yy. Tezkirelerindeki Divan Şairleri", *TUBA 22*, Harvard University.

Fıtnat Zübeyde, (1286), *Divân-ı Fıtnat*, Tasvir-i Efkar Matbaası, İstanbul.

Gibb, E. J. W. (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III-V*. Akçağ Yayınları, Ankara.

Haşmet Külliyyatı, (1994), Arslan, Mehmet; Aksoyak, İ. Hakkı, Dilek Matbaası, Sivas.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 4, 2016, Sayfa 147-158

Horata, O, (2006), “Klasik Estetikte Hazan Rüzgarları: Son Klasik Dönem (1700-1800),” *Türk Edebiyatı Tarihi*, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay., Ankara.

-----, (2009), *Has Bahçede Hazan Vakti XVIII. Yüzyıl: Son Klasik Dönem Türk Edebiyatı*, Akçağ Yayınları, Ankara.

İnalçık, H, (2003), *Şair ve Patron*, Doğu Batı Yay., Ankara.

-----; Quataret, D, (2004), *Osmanlı İmparatorluğu'nun Ekonomik ve Sosyal Tarihi*, Eren Yayıncılık., İstanbul.

-----, (2011), *Has-bahçede 'Aş u Tarab, Nedimler, Şairler, Mutribler*, İş Bankası Yayınları, İstanbul.

İpekten, H, (1996), *Divan Edebiyatında Edebi Muhitler*, MEB Yay., İstanbul.

Karahan, A, (1964), “Ragıp Paşa”, *İA*, 9. C, İstanbul.

Kurnaz, C, (2007), *Osmanlı Şair Okulu*, Birleşik Yayınevi, Ankara.

Okay, M. O, (1997), “Haşmet”, *DİA*, 16. C. İstanbul.

Şentürk, A. A; Kartal, A, (2005), *Üniversiteler İçin Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergah Yay., İstanbul.

Yöntem, A. C, (1977), “Fitnat Hanım”, *İA*, 4. C, İstanbul.

Yüksel, S, (1977), “Koca Ragıp Paşa'nın Sanatında ve Yaşantısında Haşmet'in ve Fitnat'ın Yerleri”, *Türkoloji Dergisi*, VII/1.

